

914

Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης
«Ροϊδικά μελετήματα 1911-1934»
 Φιλολογική επιμέλεια Παν. Μουλλάς
 ΜΙΕΤ, Ιούλιος 2010

Μέχρι τέλους στις φιλολογικές επάλξεις παρέμεινε ο Παναγιώτης Μουλλάς. Πέθανε βράδυ Σαββάτου, 11 Σεπτεμβρίου 2010. Η είδηση του θανάτου του έφθασε σε εμάς ταυτόχρονα με το τελευταίο βιβλίο του. Ο ίδιος θα πρέπει να πρόλαβε να το πιάσει στα χερίά του, δεδομένου ότι ο κολοφώνας φέρει ημερομηνία Ιούλιο 2010, ενώ τα προλεγόμενα, Ιούνιο 2009. Με τον 19ο αιώνα ξεκίνησε ο Μουλλάς και με τον 19ο τερατίωσε. Το πρώτο βιβλίο του, που είχε εκδοθεί το 1974, ήταν για τον Παπαδιαμάντη, «Α. Παπαδιαμάντης Αυτοβιογραφούμενος». Είχαν προηγηθεί οι μεταφράσεις Λουκιανού και Φλωπιτέρ. Το τελευταίο ήταν για τον Ροΐδη. Επίσης, το δεύτερο βιβλίο του, το 1980, ήταν για τον Βιζυηνό, τα «Νεοελληνικά διηγήματα». Αλλά και το ύστατο, που έμεινε ημιτελές, ήταν κι αυτό για τον Βιζυηνό. Εκτός αυτών, ενδιάμεσα εξέδωσε και άλλες μελέτες για τον 19ο αιώνα. Μεταξύ αυτών, και τον εισαγωγικό τόμο για την «Παλαιότερη πεζογραφία μας» στη γραμματολογία των εκδόσεων Σοκόλη. Συνήθως παραλείπεται στην εργογραφία του, παρότι έχει πλήρη αυτοτέλεια έργου, όπως, άλλωστε, και ο εισαγωγικός τόμος για την προηγούμενη ενότητα της ίδιας γραμματολογίας, την «Μεσοπολεμική πεζογραφία». Αλλωστε και η διατριβή του στο Παρίσι, «Οι ποιητικοί διαγωνισμοί του Πανεπιστημίου Αθηνών 1851-1877», για τον 19ο ήταν. Αυτό το αρχικό βιβλίο δεν εκδόθηκε ποτέ στα ελληνικά. Αν δεν σφάλουμε, καθώς οι φιλόλογοι, όσο σημαντικό έργο κι αν έχουν, ένα φιλολογικά άρτιο λήμμα φαίνεται να μην αξιώνονται. Ούτε τυπωμένο ούτε ηλεκτρονικό. Ενδεικτικά, αξίζει να επισκεφθεί κανείς την ιστοσελίδα του ΕΚΕΒΙ, όπου τα βιβλία του Μουλλά ανακατεύονται με τις συμμετοχές του σε συλλογικούς τόμους. Όσο για τα λήμματα στις πρόσφατες εγκυκλοπαίδειες, αντί για πλήρη αναφορά των βιβλίων, προστίθεται το γνωστό και αόριστο, «και πολλά άλλα». Το ίδιο γενικόλογες είναι και οι νεκρολογίες. Αν και αυτές δικαιολογούνται ως κείμενα του επείγοντος. Υποθέτουμε ότι αυτή η προχειρότητα, τώρα, που το κεφάλαιο Παν. Μουλλά έκλεισε, θα διορθωθεί, χάρις στην πολυάριθμη ομάδα μαθητών, που ευτύχησε να αποκτήσει.

Ακριβώς, με το τελευταίο βιβλίο του ο Μουλλάς, δεν τακτοποιεί μόνο τα του Ροΐδη, αλλά φροντίζει και τα κατάλοιπα ενός αγνοημένου μελετητή της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόκειται για τον Κερκυραίο Ανδρέα Ανδρεάδη, ανιψιό του Ροΐδη, από την πλευρά της μητέρας του, της Χιώτισσας Κορνηλίας Ροδοκανάκη. Η γιαγιά του Ανδρεάδη θα πρέπει να ήταν ένα από τα πέντε αδέρφια της οικογένειας Ροδοκανάκη, που είχαν την οδοντική εμπειρία να δουν τον πατέρα τους, τον άρχοντα Φραγκομανάλη Ροδοκανάκη, απαγορευμένο από τους Οθωμανούς, να κρέμεται από το δέντρο, όπως παραστατικά διηγείται ο Ανδρεάδης στο πρώτο μελετήματά του. Πάντως, ως αξιολόγος συγγραφέας και μελετητής πρέπει να καταχωρηθεί ο Ανδρεάδης, παρόλο που με το χώρο της λογοτεχνίας ασχολήθηκε περιοδικά. Πιο συστηματικά, όμως, κινήθηκε στο χώρο του θεάτρου, ασχέτως αν οι θεατρικές κριτικές του, οι περισσότερες με το ψευδώνυμο Αλκ., μένουν καταχωνιασμένες στην εφημερίδα «Εστία», όπου συνεργαζόταν ως θεατρικός κριτικός.

Ο Ανδρεάδης διέτρεψε ως οικονομολόγος. Με δυο διπλώματα από το Πανεπιστήμιο του Παρισιού, της νομικής και των πολιτικών και οικονομικών επιστημών, αρίστευσε στη διδακτορική διατριβή του και συμπλήρωσε τις σπουδές του στην Αγγλία. Δέκα χρόνια έμεινε στο εξωτερικό, όπως και ο Μουλλάς. Εκείνος, επιστρέφοντας το 1902, έγινε υφηγητής και τρία χρόνια

Τακτοποίηση του Ροΐδη

Ο Ροΐδης σε ολόσωμο πορτρέτο γύρω στα 1870-1880 (Φωτ. Φωτογραφικό Αρχείο Ε.Λ.Α.).

αργότερα καθηγητής της έδρας Δημόσιας Οικονομίας, όπως συνέβη και με τον Μουλλά κατά την επιστροφή του από το Παρίσι το 1977, όταν εξελέγη καθηγητής νεοελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, αρχικά έκτακτος και το 1980, τακτικός. Μόνο που ο Μουλλάς πρόλαβε και συνταξιοδοτήθηκε το 2002, ενώ ο Ανδρεάδης παραιτήθηκε το 1934 για λόγους υγείας. Πέθανε την 29η Μαΐου 1935, το έτος που γεννήθηκε ο Μουλλάς. Μια συμπτωματική παραλληλία των δύο βίων. Ο Μουλλάς συγκεντρώνει με τα ροϊδικά μελετήματα του Ανδρεάδη, αλλά τον κρίνει με αυστηρότητα. Συγκρατούμε μια επιμύθιο φράση, που θεωρούμε ότι ισχύει γενικότερα για το έργο του κάθε μελετητή. Τουλάχιστον για όσους στάθηκαν εργατικοί και έντιμοι. Γράφει ο Μουλλάς για τον Ανδρεάδη: «Κάνει κανείς ότι μπορεί. Γιατί εδώ ακριβώς, σ' αυτό το σημείο όπου η καλή θέληση ενός ανθρώπου διασταυρώνεται με τις πνευματικές του δυνατότητες, βρίσκεται (και κρίνεται) η προσπάθεια...»

Ο Ανδρεάδης ήταν και ένας από τους 38 ακαδημαϊκούς, που διορίστηκαν από την κυβέρνηση Πάγκαλου, κατά την ίδρυση της Ακαδημίας, το 1926. Ανήκε στην Τάξη Ηθικών και Πολιτικών Επιστημών. Οι άλλες δυο Τάξεις ήταν των Θετικών Επιστημών και των Γραμμάτων και Καλών Τεχνών, όπου διορίστηκε η τριάδα των ποιητών, Παλαμάς-Δροσίνης-Προβελέγγιος. Στα λογοτεχνικά του μελετήματα, ο Ανδρεάδης ασχολήθηκε με συγγραφείς, που είχε συναναστραφεί. Επτανήσιους, όπως οι Μαβίλης, Πολυλάς, Μαρκοράς, τον θείο του αλλά και τον Βικέλα, με τον οποίο διατηρούσε φιλική σχέση. Ο Μουλλάς περιορίζεται σε όσα δημοσιεύματά του αφορούν τον Ροΐδη, συνολικά εννέα. Από αυτά, το πρώτο, μια συγκατάχρηση της βιογραφίας της Κορνηλίας Ροδοκανάκη, και το έβδομο, που τιτλοφορείται, «Ένας Έλληνας εφάμιλλος του Ανατόλ Φρανς. Ο Εμμανουήλ Ροΐδης», θα χαρακτηρίζονταν δυσεύρετα, αφού δημοσιεύθηκαν στα πρώτα τεύχη δυο περιοδικών, των «Χιακών Χρονικών» το 1911 και του «Le Balkans», που εκδιδόταν στην Αθήνα, το 1931. Τα δυο τελευταία, «Ο Εμμανουήλ Ροΐδης και η Ιταλία» και «Ένα λησιμονημένο έρ-

γο του Ροΐδη», βρίσκονται στη «Νέα Εστία» του 1934. Απομένει ο κυρίως κορμός, το «βιογραφικό σημείωμα» του Ροΐδη και τέσσερα σύντομα κείμενα, με το γενικό τίτλο «Αντί προλόγου», που συνοδεύουν τα πρώτα «Απαντα» του Ροΐδη.

Το 1911, στη «Λογοτεχνική Βιβλιοθήκη Φέξη», ξεκινά η έκδοση με τους δυο πρώτους τόμους, στους οποίους συγκεντρώνονται τα διηγήματα. Το 1912, ακολουθεί ο τόμος «Κριτικά Μελέτα». Το 1913, έρχονται οι τρεις επόμενοι τόμοι: «Τα Είδωλα», «Έργα, Μελέτα φιλολογικά, καλλιτεχνικά, φιλοσοφικά», «Πάρεργα και παραλειπόμενα». Και το 1914, ο έβδομος και τελευταίος τόμος, «Το πνεύμα του Ροΐδη και διάφοροι πολιτικά και διπλωματικά μελέτα». Την πρωτοβουλία και την επιμέλεια των Απάντων την αναλαμβάνουν δυο συγγενείς του Ροΐδη, ο Ανδρεάδης και ο εξάδελφός του Δημήτρης Πετροκόκκινος. Παρεμπιπτόντως, περαιτέρω στοιχεία για τον Πετροκόκκينو δεν δίνονται. Εκτός αν πρόκειται για τον μετέπειτα διευθυντή της Εμπορικής Τραπεζας, γιο του Στέφανου Πετροκόκκινου, με τον ομώνυμο εμπορικό οίκο του Λονδίνου. Αυτά τα πρώτα Απαντα ακολουθούν ειδολογική κατάταξη και δεν συμπεριλαμβάνουν την «Πάπισσα Ιωάννα». Το 1940, εκδόθηκαν σε τέσσερις τόμους τα Απαντα του Κώστα Καιροφύλλα και το 1960, του Ε. Π. Φωτιάδη. Τέλος, το 1978, τα πεντάτομα, πλήρη και σε χρονολογική τάξη, του Άλκη Αγγέλου.

Στους επιμελητές των πρώτων Απάντων γίνεται τιμητική μνεία από τον Αγγέλου, ενώ ο Κλέων Παράσχος τους αφιερώνει τη δίτομη μονογραφία του «Εμμανουήλ Ροΐδης. Η ζωή, το έργο, η εποχή του», που εκδίδει το 1942 και το 1950. Μάλιστα, κατά λέξη, η αφιέρωση είναι: «Στον Ανδρέα Ανδρεάδη και στον Δ. Πετροκόκκينو που τόσα τους χρεωστούν όσοι αγαπούν τον Ροΐδη». Ο Παράσχος ανατρέπει τη σειρά των ονομάτων, προτάσσοντας τον Ανδρεάδη, ο οποίος συγγράφει τα συνοδευτικά κείμενα, ενώ ο Πετροκόκκινος θα πρέπει να πρωτοστάτησε στη συγκέντρωση του υλικού. Πέραν, πάντως, των μνημονεύσεων, εκείνα τα πρώτα Απαντα απόμειναν στις σπάνιες εκδόσεις και μαζί χάθηκαν οι πρόλογοι του Ανδρεάδη. Το βιογραφικό

του Ροΐδη κυκλοφόρησε και ως αυτοτελές φυλλάδιο, ένα χρόνο μετά το θάνατο του Ανδρεάδη. Γενικώς, όμως, τα φυλλάδια έχουν ακόμη πιο βραχύβιο βίο. Τα κείμενα του Ανδρεάδη κρίνονται ως σημαντικά από τον Αγγέλου, που θεωρεί το εκτεταμένο βιογραφικό του Ροΐδη ως «το βασικότερο από τα βοηθήματα», τουλάχιστον μέχρι τότε που γράφει τον πρόλογο. Βεβαίως, από τότε έχουν περάσει τριάντα χρόνια, ωστόσο ο Ανδρεάδης στηρίζει τη βιογραφία σε πραγματολογικά στοιχεία, που γνωρίζει από πρώτο χέρι. Μπορεί να «παραμένει κάπως ελλιπής στο πεδίο της ερμηνείας», όπως είναι η άποψη του Μουλλά, εν τέλει, όμως, οι ερμηνείες έρχονται και παρέρχονται.

Εκτός του βιογραφικού στον πρώτο τόμο με τα συριανά διηγήματα, τα κείμενα, τα επιγραφόμενα «αντί προλόγου», δημοσιεύονται στον πέμπτο, έκτο και έβδομο τόμο. Μάλιστα, στον έβδομο τόμο, δημοσιεύονται δυο κείμενα. Το ένα, που χωρίζεται σε δυο μέρη, προλογίζει τα «πολιτικά άρθρα» και τα «άρθρα και μελέτα περί εξωτερικών ζητημάτων», ενώ το δεύτερο, «Το πνεύμα του Ροΐδου». Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι ο Ανδρεάδης περιορίζεται στους τομείς που περισσότερο κατέχει. Το τελευταίο κείμενο είναι ένα εγκώμιο στο πνεύμα του Ροΐδη, στο οποίο θεωρεί ότι ο θείος του οφείλει τη δημοτικότητα του. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το συμπέρασμα, με το οποίο καταλήγει ο Ανδρεάδης τις επεξηγηματικές παρεμβάσεις του στα Απαντα: «... ο Ελληνισμός πλειστάς επετέλεσε προσόδους, και πολλά άτοπα, καθ' ων εξανίστατο ο δικαίως κληθείς «προδρομικός» συγγραφέας, εξέλιπον. Αλλά τούτο δεν θα ήτο λόγος δια να παύσαμεν αναγινώσκοντες τον Ροΐδη... ουδέ δυστυχώς ήλλαξαν εντελώς και η φύσις του Ελληνικού λαού, όστις παρά πλείστας αρετάς έχει όμως το ελάττωμα ότι, ενώ άριστα διαβλέπει το ορθόν, αγωνίζεται υπέρ αυτού... άνευ συνοχής και προγράμματος, μετ' αδρανούς απεχθείας κατά των διεφθαρμένων, μετ' αστάτου ευμενείας υπέρ των χροστήων...» Και συνεχίζει, παρατηρώντας ότι «η ιδέα της συναλλαγής μένει εριζωμένη εις τα έθιμά μας». Δεν θα φανταζόταν, πάντως, ότι, 100 χρόνια αργότερα, η μεν ιδέα της συναλλαγής αντί να ξεριζωθεί θα είχε απλώσει ρίζας πλατάνου, το δε ελάττωμα της ανοχής θα είχε καταστεί καρκίνωμα.

Συνοψίζοντας, ο Μουλλάς ετοίμασε ένα βιβλίο, όχι μόνο φιλολογικά ενδιαφέρον αλλά και αξιανάγνωστο. Επειδή, ακριβώς, ο Ανδρεάδης δεν γράφει ως φιλολογικός κριτικός, οι βιογραφίες της Κορνηλίας και του υιού της έχουν την αφηγηματική γλαφυρότητα και τις ποικίλες παρεκβάσεις, που συνάδουν προς ένα ανάγνωσμα. Τα υπόλοιπα κείμενα, ακόμη κι αν γράφονται σε υψηλούς τόνους, όπως ειθίζεται σε κείμενα προλόγου και κλιμίων, διαβάζονται με ενδιαφέρον, καθώς συγκεντρώνουν στοιχεία άγνωστα σε ένα ευρύτερο κοινό. Παράδειγμα, η δημοσιευμένη στη «Νέα Εστία» διάλεξη του Ανδρεάδη, που δόθηκε στο Ιταλικό Ινστιτούτο, στις 9 Ιανουαρίου 1934, όπου καταγράφονται οι οικογενειακοί δεσμοί του Ροΐδη με την Ιταλία. Ξεκινά από το πώς οι Ροΐδης χωρίστηκαν σε δυο κλάδους, καθώς ο ένας βρέθηκε στη Χίο και ο άλλος στη Ζάκυνθο. Από τον πρώτο καταγόταν ο Ροΐδης, από τον δεύτερο, ο «Ντοτόρο Ροΐδης», γνωστός από τα πρώτα ιταλόγλωσσα σατιρικά του Σολωμού. Και ο Ανδρεάδης φθάνει μέχρι τις τελευταίες σελίδες, που έγραψε ο Ροΐδης, ενθουσιάζοντας την Ιταλία.

Ροΐδης - Ανδρεάδης - Μουλλάς και οι τρεις πέθαναν γύρω στα 70 (68, 69, 75 αντιστοίχως) και τα τελευταία χρόνια της ζωής τους ήταν και τα δυσκολότερα (με περισσότερο τυχερό τον Ανδρεάδη, που ταλαιπωρήθηκε κανένα χρόνο). Όσο για τον Μουλλά, οφείλει στον Ροΐδη την τελευταία φιλολογική του οδύσεια, με τις καλές και τις κακές της ώρες.

Μ. Θεοδοσοπούλου